

Περὶ τὴν Οἰκουμενικὴν. Π. Τρεμπέλα. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Ζωῆς») Ἀθήναι, 1926.—Ὁ εὐσεβὴς καὶ εὐλόγτος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ κ. Παν. Τρεμπέλας δημοσιεύει πάντοτε ἐκκλησιαστικὰς καὶ θρησκευτικὰς μελέτας ἐν τῷ ἐβδομαδιαίῳ περιοδικῷ τῆς «Ζωῆς», τὸ ὁποῖον ἔχει ἀρκετὴν κυκλοφορίαν. Ἐκ τῆς «Ζωῆς» ἀνετυπώθησαν εἰς βιβλίον, ἄρτι ἐκδοθὲν, μελέται ὑπὸ τὸν τίτλον «*περὶ τὴν Οἰκουμενικὴν*» ἀνωνύμως, ἀλλὰ πάντως τοῦ καλοῦ χειριστοῦ τοῦ καλαμίον κ. Παν. Τρεμπέλα.

Πολὺς ἐγένετο τελευταῖον λόγος περὶ τῆς συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ περὶ τῶν θεμάτων τὰ ὁποῖα ἔμελλε νὰ συζητηθῆ καὶ ἀποφασίσῃ συμφώνως τῷ διαγράμματι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὑπῆρξαν πολλοί, καὶ δὴ ἐν Ἀθήναις, ἐκ τῶν λαϊκῶν θεολόγων, οἱ καταδικάσαντες τὴν σύγκλησιν νέας Οἰκουμενικῆς Συνόδου εἴτε διότι δὲν παρίσταται τοιαύτη ἀνάγκη εἴτε διότι ἔπρεπε νὰ προηγηθῆ μακρὰ προπαρασκευὴ καὶ μελέτη περὶ τῶν διαφορῶν ζητημάτων, περὶ ἧν ἔμελλε νὰ συζητηθῆ. Ἄλλοι δὲ ὡς ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου, φρονούσιν ὅτι ὁ ἀνεφαίνοντο «κίνδυνοι καὶ σκόπελοι, καθ' ὧν ἔχουσι ν' ἀναπαλαίσωσιν οἱ τὴν Σύνοδον ταύτην συγκροτήσοντας καὶ ἀπέναντι τῶν ὁποίων ὀφείλουσι νὰ προσέξωσιν οἱ τῆς Ἐκκλησίας πόιμένες» δὲν ἀρνούμεθα τὰς δυσκολίας ἧ καὶ τὴν ἀνάγκην προπαρασκευῆς πινὸς καὶ μελέτης, ἀλλ' ἡ συγκληθησομένη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος δὲν πρόκειται, ἅπαγε! νὰ μεταβάλλῃ διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀλλὰ νὰ διατυπώσῃ, ὑπὸ τὸν φωτισμὸν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, αὐτὰς καὶ νὰ περιθρυγκώσῃ, τροποποιήσῃ δὲ ὅσα καὶ ἐφ' ὅσον ἔχουν ἀνάγκην τροποποιήσεως πινὸς πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐγένετο εἰς τὰς συγκληθείσας Οἰκουμενικὰς Συνόδους. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ ἑκασταχοῦ Ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας ἧ καὶ ἄλλοι Ἐκκλησίου ἄνδρες εἶνε τελείως ἀπαράσκευοι καὶ ἀμελέτητοι. Μόνον ἀποδεχόμεθα ὅτι οἱ Ἱερεῖοι ὀφείλουσι νὰ μεταβοῦν ἐν πνεύματι ταπεινώσεως καὶ εὐλαβείας καὶ ν' ἀποβλέπουσι εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον τῆς καθόλου Ἐκκλησίας καὶ οὐχὶ εἰς τὸ συμφέρον ταύτης ἧ ἐκείνης τῆς ἐθνικότητος. Καὶ εὐτυχῶς ὑπάρχουν τοιοῦτοι Ποιμένες ἐν τῇ στρατευομένῃ Ἐκκλησίᾳ. Μόνον οὕτω δύνανται νὰ ἐπιτύχῃ ἡ νέα Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ «αἱ ἀληθῶς καὶ πράγματι Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι ἀποφαίνονται, οὐχὶ ὡς ἐντολοδόχοι τῶν πιστῶν, ἀλλ' ἰρσοjure χειρογωγούμεναι ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» ὡς λέγει ὀρθῶς ὁ συγγραφεὺς. Αἱ δὲ συγκληθεῖσαι, Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, αἵτινες δὲν ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, πάντως δὲν συνήλθον ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐλευθέρως, ἀλλ' ἐκ πολιτικῶν λόγων, ὡς οἱ ἐν Φλωρεντίᾳ, ἧ ἐπεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατορικῶν τοῦ Βυζαντίου, ὡς ἡ λεγομένη ληστρικὴ ἐν Ἐφέσῳ τῷ 449 Σύνοδος.

Ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει ἐκτενῶς κυρίως τὸ ζήτημα τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν καὶ δὴ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας θέσεις α) ὁ γάμος τῶν ἐν χηρείᾳ κληρικῶν β) ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν πρῶτος γάμος καὶ γ) ὁ γάμος τῶν Ἐπισκόπων.

Βεβαίως τὸ ζήτημα τῶν ἐν χηρείᾳ κληρικῶν εἶνε τὸ δυσκολότερον καὶ ἀκανθωδέστερον, διότι ὑπάρχουν ρητοὶ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας οἵτινες ἀπαγορεύουν αὐτόν· ἔχομεν δὲ τὴν συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον παράδοσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς ἀπαγορευθεῶς αὐτοῦ. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ προκειμένου βιβλίου ἐξετάζει πρῶτον τὸ ζήτημα Γραφικῶς. Αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ρητῶς λέγει, «Δεῖ τὸν Ἐπίσκοπον εἶναι μίᾱς γυναικὸς ἄνδρα». Κατὰ τὴν Ὀρθόδοξον ἐρμηνείαν ὁ Ἀπόστολος ἐννοεῖ τὴν μονογαμίαν τοῦ Ἐπισκόπου (ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἐννοεῖται καὶ ὁ πρεσβύτερος) τὴν μᾶλλον ὅσω περὶ τῶν χηρῶν τῶν καταγραφομένων ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς Ἐκκλησίας λέγει «χήρα καταλεγέσθω μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἐξήκοντα *γεγονυῖα ἐνὸς ἀνδρὸς γυνή*». Κατόπιν ἐξετάζει τὸ ζήτημα ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ πράξει, φέρων μαρτυρίας ἀρχαίων συγγραφέων κατακρινόντων αὐστηρῶς τὸν δεύτερον γάμον. Ὑπάρχουν παραδείγματα διγάμων κληρικῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἀλλὰ ταῦτα ἢ ἦσαν παραβάσεις τοῦ κανόνος καὶ καινοτομία ἢ πιθανῶς πρόκειται περὶ διγάμων οὐκ μετὰ τὸ βάπτισμα εἰς δύο γάμους ἔλθόντων ἀλλὰ περὶ διγάμων, οἵτινες πρὸ τοῦ βαπτίσματος διετέλεσαν ἐν χηρείᾳ, βαπτισθέντες δὲ ἐνυμφεύθησαν πάλιν εἰς νέον καὶ πρῶτον μετὰ τὸ βάπτισμα γάμον ἔλθόντες. Δὲν δύναται ἄρα καὶ αὕτη ἡ Οἰκουμένη Σύνοδος νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν δεύτερον γάμον εἰς τοὺς ἐν χηρείᾳ κληρικούς διότι πρόκειται «περὶ Ἀποστολικῆς ἐντολῆς ἐν αὐτῇ τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐμπεριεχομένης καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς θεμελιώσεως τῆς Ἐκκλησίας εἰς αὐτὴν παραδοθείσης καὶ τηρηθείσης».

Ἄλλα καὶ ἂν δὲν εἶνε δογματικὴ διάταξις ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ δευτέρου γάμου τῶν κληρικῶν, ἥτις εἶνε πάντως ἀναλλοίωτος καὶ «αἰ-εἰδικαὶ ἐντολαὶ καὶ παραγγελίαι τὸ ἐν τῇ Γραφῇ διατυπούμενον ἠθικὸν ἰδανικὸν ἐκφραζούσαι εἶνε ἐξ ἴσου ἀμετάθετοι καὶ δὲν ὑπόκεινται εἰς οὐδεμίαν μεταβολήν». Οὕτω δὲ ἐξετάζεται περαιτέρω ἡ ἠθικὴ ἀποψις τῆς ἐντολῆς καὶ φρονεῖ ὅτι δι' ἠθικούς λόγους ἥμισυ δύναται νὰ ἐπιτραπῇ ὁ δεύτερος γάμος εἰς τοὺς κληρικούς καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς Οἰκουμένης Συνόδου.

Ἐντεῦθεν προτείνει λύσιν τοῦ ἀπασχολούντος ζητήματος τῆς δευτερογαμίας τῶν κληρικῶν καὶ ἡ λύσις αὕτη εἶνε νὰ ἐπαναφέρῃ ἡ Ἐκκλησία τὸν τρίτον κανόνα τῆς Πενθέκτης ἐν ἰσχύϊ καὶ δὴ ἐπιεικέστερον δηλ. «τοὺς δευτερογαμοῦντας κληρικούς νὰ μὴ ἀπογυμνῶνῃ μὲν ὀλοτελῶς τοῦ ἱερατικοῦ σχήματος καὶ τῆς ἱερατικῆς ἀξίας, ν' ἀπομακρύνῃ ὅμως τοῦ ἠθιασθηρίου εἰς ἰσόβιον ἀργίαν τηροῦσα». Τὰ προτεινόμενα δὲ ἄλλα μέτρα εἶνε δευτερεύοντα πρὸς ἀραίωσιν τῶν ἐν χηρείᾳ κληρικῶν ἢ πρὸς βοήθειαν καὶ ἀνακούφισιν τῆς ἀτυχίας τῶν.

Ἄλλα παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς : Ὅλα τὰ προτεινόμενα μέτρα ἤμ-

στα δύνανται νὰ μειώσουν τὴν σημασίαν τοῦ ζητήματος. Δύναται ἡ Ἐκκλησία νὰ ὀρίσῃ ἡλικίαν περισσότεράν του τριακοστού ἔτους διὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ πρεσβυτέρου, πέντε καὶ τριακοντα π.χ. ἢ περισσότερον, ἀλλ' ἐὰν ὀλίγον, μετὰ τὴν χειροτονίαν, χηρεύσῃ ὁ χειροτονηθεὶς, τί θὰ συμβῆ; Ὀφείλει, θὰ εἶπη τις, νὰ ὑπομείνῃ τὴν κάμινον τῆς χηρείας καὶ διὰ τῆς μελέτης καὶ προσευχῆς νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς σαρκὸς καὶ θὰ νικήσῃ. Ἄλλ' ἡ παρθενία, ὡς ὀρθῶς λέγει ἀλλαχοῦ, εἶνε χάρισμα τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὴ ἡ σωφροσύνη καὶ ἐγκράτεια. Τοῦτο εἶνε φανερόν ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀγ. Γραφῆς. Βεβαίως ἡ κατὰ Θεὸν ἀγαμία εἶνε ἀνωτέρα τοῦ γάμου, ἀλλ' αὕτη εἶνε χάρισμα ἴδιον τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ σωφροσύνη· τὸ χάρισμα δὲ τοῦτο διατηρεῖται μὲ τὴν προσοχὴν καὶ προσευχὴν. «Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ· ὁμοίως καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή· μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε, ἵνα μὴ πειράξῃ ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν· ταῦτα δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγὴν· θέλω γὰρ πάντα ἀνθρώπους εἶναι, ὡς καὶ ἑμαυτὸν, ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὅς μὲν οὕτως, ὅς δὲ οὕτως» (Α' Κορινθ. Ζ' 4—7). Ὁ κληρικὸς εἶνε καὶ αὐτὸς ἀνθρώπος «καὶ αὐτὸς περικεῖται ἀσθένειαν» (Ἑβρ. ε' 2) ἢ ὡς λέγει ὁ Ρωμαῖος ποιητής, «ἀνθρώπος εἰμι καὶ οὐδὲν ξένον τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει ἐν ἐμοί»· καὶ ἐὰν δὲν ἔχη τὸ χάρισμα τῆς κατὰ Θεὸν ἀγαμίας ἢ σωφροσύνης πῶς ποτε θὰ δυνήθῃ ὁ ἐν νεαρῇ ἡλικίᾳ χηρεύσας νὰ διέλθῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἀμόλυντον καὶ νὰ ἐπιτελῇ μετ' εὐλαβείας τὰ καθήκοντα τῆς ἱερωσύνης; «Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις καλὸν αὐτοῖς, ἐὰν μείνωσιν, ὡς καὶ γὰρ *εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται γαμησάτωσιν*· κρεῖσσον γὰρ ἔστι γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι» (αὐτόθ. Ζ. 8—9). Μὴδὲ εἶπη τις ὅτι δύναται νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ χάρισμα τῆς σωφροσύνης μὲ τὴν θεομὴν προσευχὴν κατὰ τὸ «αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν», διότι τὰ χαρίσματα δὲν παρέχει ὁ Κύριος εἰς ὅλους δι' οὓς μυστηριώδεις λόγους γνωρίζει.

Οἱ δὲ λόγοι, οἵτινες παρεκίνησαν τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς δευτερογαμίας τῶν κληρικῶν, δὲν εἶνε δογματικοί· εἶνε ἠθικοί. Ὁ Λέων ὁ σοφὸς λέγει «οὐδὲν γὰρ ἄξιον μετὰ τὸ ἀνυψωθῆναι τῆς σωματικῆς ταπεινώσεως ὑπὸ τῆς πνευματικῆς ἀναβάσεως τούτους πάλιν ἐπὶ τὴν σαρκικὴν ταπεινότητα καταπίπτειν». Ἄλλ' ἐκ τούτου ἥκιστα ὑποτιμᾶται τὸ μυστήριον τοῦ γάμου τὸ ὁποῖον εἶνε μέγα καὶ ἱερόν, κατ' ἀκολουθίαν δύσκολον εἶνε νὰ ἐννοήσῃ τις πῶς ποτε τὸ ἐν μυστήριον θ' ἀποκλείσῃ τὸ ἄλλο. Ἄλλως τε καὶ αὐτὴ ἡ ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος οἰκονομικῶς ἀναγνωρίζει τὴν ἱερωσίνην εἰς ἱερεῖς γυμφευθέντας ἐξ ἀγνοίας μετὰ τὴν χειροτονίαν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω.

Ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ 62 σελ. ἐξετάζει τὸ ζήτημα τοῦ γάμου μετὰ τὴν χειροτονίαν. Τὸ ζήτημα τοῦτο, ὡς λέγει ὀρθῶς, «ἀναμφισβητήτως

ἀποτελεῖ ζήτημα Ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας. Αὐτοὶ δογματικοὶ ἀπαγορεύοντες αὐτὸν ἀναμφιβόλως δὲν ὑπάρχουσιν», ἀλλ' εἶνε ἀρχαία παράδοσις, ὡς ἀπεφήνατο καὶ ὁ Θηβαῖδος Παφνούτιος. «Τὸν φθάσαντα κλήρου τυχεῖν, μηκέτι ἐπὶ γάμον ἔρχεσθαι, κατὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀρχαίαν παράδοσιν». (Σακρ. Ἐκκλησ. Ἱστορ. βιβ. 1 § ΙΑ'). Φρονεῖ δὲ ὅτι ὁ κανὼν τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Συνόδου, ὅστις ἐπιτρέπει τὸν γάμον τοῦ διακόνου μετὰ τὴν χειροτονίαν ἐφ' ὅσον ἐποιήσατο σχετικὴν δήλωσιν κατ' αὐτήν, «ἐκπροσωπεῖ προφανῶς συνήθειαν τοπικὴν, ὅπως περιορισμένην καὶ οὐδαμῶς πρὸς τὴν πράξιν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας συμφωνόν». Ὅπου δὲ ἐζήτησαν νὰ εἰσαγάγουν τὴν συνήθειαν ταύτην ἀπεκρούσθη καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐπεκράτησεν ἡ ἀρχαία παράδοσις. Ἀλλὰ νὰ ἐπιτρέψῃ μία ἔστω Τοπικὴ Σύνοδος τὸν γάμον τῶν διακόνων, πάντως θὰ ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ κρατοῦντα ἥθη καὶ οὕτω ἐκάνονισεν. Ἄλλο τὸ ζήτημα ὅτι δὲν ἐπεκράτησεν ἀλλαχού, διότι ὑπῆρχον ἄλλα ἥθη, μὴ ἀντικείμενα εἰς τὰ δόγματα καὶ τὴν ἀναλλοίωτον διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ προκειμένου βιβλίου θεωρεῖ τὸν μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμον τοῦ διακόνου, ὡς σκάνδαλον καὶ διὰ μακρῶν ἀναπτύσει ὅτι θὰ σκανδαλισθοῦν οἱ χριστιανοὶ καὶ δὴ ἐν τῇ τελέσει τοῦ γάμου. Καὶ βεβαίως εἶνε σκάνδαλον εἰς τοὺς ἀσθενεῖς χριστιανούς, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει συνήθεια ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (πᾶν τὸ ἀσύνηθες προξενεῖ σκάνδαλον) καὶ εἶνε παράβασις τῶν διατάξεων καὶ κανόνων αὐτῆς. Ἀλλ' ἐὰν ἡ Ἐκκλησία, ἐν τῇ ὑπερτάτῃ νομοθετικῇ ἐξουσίᾳ, ἤθελε τυχὸν ἐπιτρέψῃ τὸν γάμον μετὰ τὴν χειροτονίαν, οὐχὶ εἰς υπερήλικας, θὰ εἶνε τότε σκάνδαλον καὶ δὴ ὅταν διδαχθῇ ὁ Χρῆστος λαὸς καὶ πληθυνθῇ ἡ γνώσις; Οὐδὲ πρέπει νὰ παραγνωρίζεται ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ὑπεράριστον συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας, διότι τυχὸν θὰ σκανδαλίζωνται ἀμαθεῖς τινες χριστιανοί, οἵτινες οὐδέποτε θὰ ἐκλείψουν ἐν τῷ κόσμῳ.

Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει ὁ συγγραφεὺς καὶ περὶ τοῦ γάμου τῶν Ἐπισκόπων. Ἡ ἀγαμία τῶν Ἐπισκόπων καθωρίσθη ὑπὸ ΙΒ' κανόνος τῆς Πενθέκτης Συνόδου, ἀλλ' αὐτὴ μᾶλλον διετύπωσε τὴν ἀγαμίαν αὐτῶν κατὰ τὴν κρατοῦσαν τὸ πλεῖστον συνήθειαν καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ συμφώνως πρὸς τὴν προτέραν διάταξιν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α'. Οὗτος, ἀποβλέπων πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας, διέταξε τὸ πρῶτον νὰ μὴ χειροτονῶνται Ἐπίσκοποι μόνον ὅσοι ἔχουν τέκνα ἢ ἐγγόνους καὶ ἐθεώρει ἄρα τὴν ἀγαμίαν αὐτῶν, ὡς ἀφ' ἑαυτῆς ἐννοουμένην, ἵστερον δὲ ὥρισεν ἀκριβέστερον ὅτι οὐδὲ ἔγγαμοι πρέπει νὰ χειροτονῶνται. Καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἡ Πενθέκτη Σύνοδος ἀπέβλεπεν «οὐκ ἐπ' ἀθετήσει ἢ ἀνατροπῇ τῶν ἀποστολικῶν νενομωμένων, ἀλλὰ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον προκοπῆς τῶν λαῶν προμηθούμενοι», διότι μὴ λησιμονῶμεν ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι εἶχον τὴν διαχειρίσιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ ὡς λέγει ὁ ὁσίας μνήμης Νικόδημος ἐν τῷ Πηδαλίῳ (σελ. 189) «οἱ ἔχοντες γυναικαὶ καὶ τέκνα ἀρχιερεῖς ἐχάριζον μετὰ θάνατον εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν

την Ἐπισκοπὴν, ὡς κληρονομίαν, καὶ πολλὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας πραγμάτων κακῶς διηρπάζοντο, καθὼς τοῦτο φησὶν ὁ 5' κακῶν τῶν Ἀποστόλων». Ἄλλως εἰς δυσχειμέρους χρόνους τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἄγαμοι κληρικοί καὶ δὴ Ἐπίσκοποι γενναίως ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ αὐτῆς, διότι ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῶν οἰκογενειακῶν μεριμνῶν. «Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ». Βεβαίως σύμφωνον πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ τὴν ἀρχαίαν πράξιν τῆς Ἐκκλησίας εἶνε τὸ ἔγγαμον τῶν Ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς συμφωνοῦμεν μετὰ τοῦ παλιμαθοῦς συγγραφέως ὅτι, ὡς ἔχει σήμερον ὁ λαὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, θὰ ἐπέλθῃ μᾶλλον βλάβη ἢ ὠφέλεια, ἐὰν ἤθελεν ἐπιτραπῆ νὰ γίνωνται ἔγγαμοι Ἐπίσκοποι καὶ ἂν ἔτι δεχθῶμεν ὅτι ἐξέλειπον σήμερον οἱ λόγοι τῆς ἀγαμίας αὐτῶν. Πρὸ πέντε καὶ εἴκοσιν ἐτῶν, ἂν δὲν ἀπατώμαι, ἀνέπτυξα ἐν τῇ «Ἀναπλάσει» τὰ σκάνδαλα καὶ τὸς βλάβας, αἵτινες θὰ προκύψουν ἐκ τῆς μεταβολῆς τῆς διατάξεως. Ἀρκεῖ νὰ εἰπωμεν ἅπῃ ἔγγαμοι Ἐπίσκοποι ὃ' ἀναγκασθῶν νὰ παραβαίνουν κανόνας καὶ διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας διὰ νὰ ἐπαρκέσουν εἰς τὰς πρῆλας, εἴπερ ποτε, καὶ παντοίας ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας τόσῳ μᾶλλον, ὅσω ἡ μισθοδοσία εἶνε μικρὰ· δὲν εἶνε ἐπαρκής, ὡς συμβαίνει ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀφίνω ἄλλα σκάνδαλα τὰ ὁποῖα πιθανόν θὰ προκύψουν ἐκ τῆς τυχόν μὴ χρηστότητος τῶν τέκνων καὶ δὴ εἰς μικρὰς κοινωνίας, ὅπου καὶ τὰ ἐλάχιστα παραπτώματα τῶν κληρικῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἐπισκόπων καὶ τῶν περὶ αὐτοῦς, ἐξετάζονται καὶ παρατηροῦνται καὶ παρεξηγοῦνται.

Ἄλλ' ἐὰν ἤθελε κορυθῆ ὅτι τὸ συμφέρον τῶν χριστιανῶν καὶ καθόλου τῆς Ἐκκλησίας εἰς τινὰς χώρας εἶνε νὰ γίνωνται οὐκί πάντες, ἀλλὰ τίνες καὶ κατὰ μικρὸν καὶ ἐκ τῶν ἐγγάμων κληρικῶν Ἐπίσκοποι, δὲν ἔχομεν καμμίαν ἀντίρρησην περὶ αὐτοῦ. Ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἀρχαίαν διάταξιν καὶ πράξιν τῆς Ἐκκλησίας'.

Τοιοῦτον εἶνε τὸ ἔργον ἐν συντόμῳ τοῦ (ἀνωνύμου ἐκδοθέντος) κ' Παν. Τρεμπέλα «περὶ τὴν Οἰκουμενικὴν». Ὡς τὰ ἄλλα, οὕτω καὶ αὐτὸ διακρίνει βαθεῖα ἔρευνα τῶν ζητημάτων καὶ δὴ εὐσέβεια καὶ συντηρητικότης ἄκρα.

† *Ο Γόρτυνος καὶ Μεγίστου ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ (Συνοδικός)

Zur Septuaginta — Vorlage im Pentateuch. — von J. Eischer Giessen 1926.

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς πραγματείας ταύτης ἐξετάζει ὁ σ. ζητήματά τινα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ κειμένου τῆς Πεντατεύχου, ὅπερ ὑπ' ὄψιν εἶχον οἱ Ο'. Σπουδαῖον εἶνε τὸ κεφάλαιον, ὅπερ ἀπεροῖ ὁ σ. εἰς τὴν πολλὰκις τοὺς εἰδικοὺς ἀπασχολήσαν ὀρθογραφίαν τῶν τεσσάρων ἀσθενῶν γραμμάτων τοῦ ἔβρ. ἀλφαβήτου (Matres lectionis). Ἐρευνῶν τὴν ὀρθογρα-

1. Πρὸβλ. Α. Δεσακκέως, Θεολόγου τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, περὶ τῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου, διατριβὴ μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ ὑπὸ Β. Χρυσόβεργου. Ἀθήναι, 1864. Τὸ σπάνιον τοῦτο βιβλίον περιέχει πολλὰ τὰ ὀρθά.

φίαν αὐτῶν κατὰ τὴν πρὸ τῶν Ο' ἐποχῆν ἐν τοῖς διασπασθεῖσι μνημείοις τῆς φοινικικῆς καὶ ἀραμαϊκῆς γλώσσης εὐρίσκει ὅτι ἐν μὲν τῷ τέλει τῆς λέξεως παρὰ μὲν τῆ ἀραμ. ἐπεκράτει ἡ πλήρης γραφὴ παρὰ δὲ τῆ φοινικ. ἡ ἑλλιπής, ἐν δὲ τῷ μέσῳ παρ' ἀμφοτέραις ἡ ἑλλιπής. Ἀφορμὴν δὲ λαμβάνων ἐκ τῆς πλήρους γραφῆς καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς λέξεως παρὰ τῆ ἀραμ. γλώσση τοῦ 5 αἰ. π. χ., ὡς τοῦτο καταδείκνυται ἐκ τῶν ἐν Ἀσσοῦν καὶ Ἐλεφαντίνῃ εὐρεπ. δέντων παπύρων, ὑποστηρίζει ὅτι ἐκ τῆς νεοαραμαϊκῆς εἰσέδουσε κατὰ μικρὸν εἰς τὸ κείμενον τῆς Π. Δ. ἡ ὀλοσχερῆς γραφὴ τὴν ἐξέτασιν συνεχίζων ὁ σ. καὶ ἐπὶ τῆς Πεντατεύχου τῶν Ο' καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐν τῷ ἔβρ. κειμένῳ, ὅπερ εἶχον οἱ Ο' ὡς βάσιν τῆς μεταφράσεως, πάντοτε μὲν ἀπήγντα ἡ ὀλοσχερῆς γραφὴ ἐν τῷ τέλει τῶν λέξεων, συνήθως δὲ καὶ ἐν τῷ μέσῳ, οὐχὶ ὅμως τόσον συνήθως ὅσον εἰς τὸ σημερινὸν μασσοιτικὸν κείμενον.

Τὸ β' μέρος τῆς πραγματείας περιέχει κριτικὴν ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Franz Wutz (Die Transkriptionen von der Septuaginta bis zu Hieronymus Stat. tzart 1925) διατυπωθείσης θεωρίας, κατ' ἣν οἱ Ο' ὡς βάσιν τῆς μεταφράσεως μετεχειρίσθησαν ἔβρ. κείμενον οὐχὶ δι' ἑβραϊκῶν γραμμάτων γεγραμμένον ἀλλὰ μεταγεγραμμένον δι' ἑλληνικῶν, μόνον δὲ τῆς Πεντατεύχου ἐγένετο ἐπεξεργασία βραδύτερον ἐπὶ τῆ βάσει δι' ἑβραϊκῶν στοιχείων γεγραμμένου κειμένου. Ὁ σ. μετὰ τὴν ἀναίρεσιν τῶν γενικῶν ὑπὲρ τῆς θεωρίας ἐπιχειρημάτων προβαίνει εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἐκ τῆς Πεντατεύχου πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θεωρίας ἀχθέντων χωρίων, ἅτινα ἀποκλίνουν τοῦ ἔβρ. κειμένου τῆς ἐξηγῶν τὰ μὲν τούτων ὡς παραφθορὰν αὐτοῦ τοῦ ἑλλην. κειμένου τῆς μεταφράσεως, τὰ δὲ ὡς ἐλευθέραν μετάφρασιν. Οὗτω καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τὴν Πεντατεύχον ἡ ἀνωτέρω θεωρία δὲν φαίνεται δεδικοιολογημένη, δέχεται μᾶλλον ὅτι ἡ μετάφρασις τῆς Πεντατ. ἐγένετο ἐκ κειμένου γεγραμμένου ἐν νεοαραμαϊκῇ γραφῇ, ἥτις ἤδη ἀρκετὰς ἀμοιότητας εἶχε πρὸς τὴν τετραγωνικὴν. Ἡ πραγματεία ἀποτελεῖ ὠραίαν συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ζητήματος τούτου, ἡ λύσις τοῦ ὁποῦοι τὰ μέγιστα ἐνδιαφέροι τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῆς Π. Δ. Διητηρὸν ὅτι ὁ σ. περιώρισε τὴν πραγματείαν μόνον ἐπὶ τῆς Πεντατεύχου.

B. M. B.

Altorientalische Texte zur Alten Testament. Herg. von Hugo Gressmann 2 Aufl. Berlin und Leipzig. 1926.

Ἡ Παλαιστίνη, κείμενη μεταξύ τῶν δύο μεγάλων βασιλείων τοῦ Βαβυλωνιακοῦ καὶ Αἰγυπτιακοῦ ἀπετέλει τὸν φυσικὸν συνεντικὸν δεσμόν τῶν δύο τούτων λαῶν. Ἡ φυσικὴ αὐτῆς θέσις καθίστα αὐτὴν πεδίον οὐ μόνον αἰματηρῶν ἀγῶνων τῶν δύο ἰσχυρῶν τούτων δυνάμεων ἀλλὰ καὶ ζωροῦ ἀνταγωνισμοῦ τοῦ βαβυλ. καὶ αἰγυπτ. πολιτισμοῦ. Ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαός, παρὰ τὸ ἰδιαίτερον τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ καὶ τὸ δύσκολον τῆς προσοικειώσεως στοιχείων ἑξῆνου πολιτισμοῦ, δὲν ἠδυνήθη γὰ μείνη ἀνεπηρέαστος τῶν δύο ἰσχυρῶν ρευμάτων. Τὰ κατὰ τὰς ἐν Παλαιστίνῃ, Μεσοποταμίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ γενόμενας ἀνασκαφὰς εὐρεθέντα ἀντικείμενα τέχνης καὶ κείμενα ἔρρημα ἀπλετητῶς φῶς ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου καὶ ἔδωσαν συγχρόνως τὴν ἀφορμὴν συγγραμμῆς μελέτης τῶν πολιτισμῶν τούτων Αἰ παρὰ τοῖς λαοῖς ταῦτοις εὐρεθείσας παράλληλοι πρὸς τὰς τῆς Π. Δ. διηγήσεις περὶ δημιουργίας καὶ κατασκευῆς παραλληλοῖ πρὸς τὰς τῆς Π. Δ. διηγήσεις περὶ δημιουργίας καὶ κατασκευῆς τοῦ Ἰσραήλ. λαοῦ εἶνε ἀδύνατον ἢ ἀποκτῆσαι πλήρη καὶ σαφῆ ἰδέαν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ, ἂν δὲν συγγραμμὴ αὐτὸν πρὸς τὸν τῶν γειτορικῶν λαῶν καὶ ἰδίως τῶν Βαβυλ. καὶ Αἰγυπτ., πρὸς οὓς εἰς στενὴν ἐπικοινωνίαν ὁ Ἰσραήλ ἦλθεν.

Ῥαίαν συλλογὴν εἰς γεμαίν μεταφράσειν τῶν πρὸς τὴν Π. Δ. σχετιζομένων βαβυλ. καὶ αἰγυπτ. κειμένων ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸν ἀνω τίτλον εἰς β' ἐκδόσειν ὁ Dr H. Gressmann. Ἐκάστου κειμένου κοπιᾶσθαι ἢ ἀνεπιτηθεῖν βιβλιογραφία καὶ ἀναφέρονται αἱ διαφοροὶ γεγόμενα μεταφράσεις. Ἡ νέα ἐκδ. περιέχει ἐκτὸς πολλῶν νέων προστεθέντων κειμένων καὶ τὰς ἀρχαίας νομογραφικὰς ἐπιγραφάς, μεταφρασθεῖσας ὑπὸ τοῦ ἐν Graz καθηγ. N. Ροδοκανάκη.

B. M. B.

Die Achtung feindlicher Fürsten, Völker und Dinge auf alt-ägyptischen Tongefäßschreibern des Mittleren Reiches nach den Originalen im Berliner Museum herausgegeben und erklärt von Kurt Sethe. (Abhandl. der Preuss. Akad. der Wiss. Phil.-Hist. Klasse Nr. 5 Berlin 1926.)

Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἐξέδωκε καὶ μετέφρασεν ὁ K. Sethe 289 διὰ μελάνης ὑπὸ διαφορῶν χειρῶν γεγραμμένα τεμάχια κηλίνων αἰγυπτ. δοχείων, ὧν 2-7 ἠγοράσθησαν τὴν αἰοῖξιν 1925 ἐν Λούβρω ὑπὸ τοῦ διτοῦ τοῦ ἐν Βερολίῳ Αἰγ. Μουσείου H. Schäfer, 64 βραδύτερον καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἔκειντο ἀπὸ ἐτῶν ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βερολίνου. Περιέχουσιν ὀνομαστικὴν ἀπαριθμησίαν τῶν ἐχθρῶν πρὸς τὴν Αἴγ. διακειμένων Νοτ. Ἀφρικανῶν καὶ Ἀσιατῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν χωρῶν, ὧν οὗτοι ἤρχον, ἀναφέρονται ἔπειτα οἱ ἡγεμόνες τῆς Λιβύης καὶ μνημονεύονται 8 Αἰγύπτιοι «διδασκαλοὶ» τοῦ βασιλ. οἴκου. Πρὸ ἐκάστου ὀνόματος εὐρίσκειται σημεῖον δηλωτικὸν τοῦ θανάτου, παρὰ τοῖς 8 ὅμως Αἴγ. ἀπαντᾷ ἐκτὸς τοῦ σημείου τοῦτου ἡ φράσις «εἶθε ν' ἀποθάνῃ». Ἐν τέλει ἀπαριθμοῦνται καὶ πράγματα χαρκτηριζόμενα ὡς «κατὰ». Πρόκειται κατὰ τὸν σ. περὶ 80 ἀγγείων, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχε γραφῆ κατὰλογος, τρόπον τινά, προγραφῆς ἐχθρῶν ἡγεμόνων, καὶ τὰ ὅποια ἐθραύσθησαν ἀπὸ σκοποῦ καθ' ἑορτὴν τινα εἰς ἱερὸν τόπον, ἵνα «συμβολικῶς» παραστήσῃσι τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἐχθρῶν τούτων. Ἐκ τῆς γραφῆς καὶ τῆς ὀρογραφίης ὁρῶμενος ὁ σ. ἀνάγει τὰ εὐρημάτα εἰς τὸ 2000 π. χ. εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς 11ης Δυναστείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐξέτασεως τοῦ περιεχομένου εἰς τὴν αὐτὴν χρονολογίαν καταλήγει ὁ σ., διότι ἐν αὐτῷ ἐκφράζεται ὁ φόβος περὶ ἐσωτερικῶν ἀνησυχιῶν, προκαλουμένων καὶ ὑποστηριζομένων ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν [οἱ ὅποιοι (ἡγεμόνες), λέγεται μεθ' ἐκάστην κατὰ χώρας ἀπαριθμῶσιν τῶν ἡγεμόνων, θὰ στασιάζωσι, οἱ ὅποιοι θὰ πλέξωσι ῥαδιοῦργας, οἱ ὅποιοι θὰ πολεμήσωσι, οἱ ὅποιοι σκέπτονται νὰ πολεμήσωσι, οἱ ὅποιοι σκέπτονται νὰ στασιάζωσιν εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν χώραν], ὅπερ οὐδόλως δύναται νὰ προσαρμωθῆ εἰς τὸν χρόνον τῆς ἰσχυρᾶς 12ης Δυναστείας. Ἐκτὸς τούτου μεταξὺ τῶν 8 ὀνομαστῶν ἀναφερομένων Αἰγυπτ. «διδασκάλων» ἀναφαίνονται ταυτὰ ὀνόματα, ἅτινα ἀπαντῶσιν ὡς κύρια ὀνόματα ἐν τῷ βασιλ. οἴκῳ τῆς 12ης Δυν., σπανίως ὅμως πρὸ αὐτῆς, οἷον Amenemhē'er (κατὰ τὸν σ. Amenemmes I, ὁ ἰδρυτὴς τῆς 12ης Δυν.), Sanwōssret (=Sesostri). Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς τῶν εὐρημάτων ζητεῖ, ὁ σ. εἰς τὴν αὐτὴν χρονολ. νὰ καταλήξῃ, διδοὶ πάντα κατὰγοντα κατ' αὐτὸν ἐκ βασιλ. τάφων τῶν δυτ. Θηβῶν, ἐνθα ἦσαν οἱ τάφοι τῆς 11ης Δυν. ἐνῶ οἱ τῆς 12ης ἔκειντο πολὺ βορειότερον.

Εὐνόητον ὅτι ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀρχαιότητος τῶν εὐρημάτων τούτων ἀποκτῶσι ταυτὰ ἰδιαιτέραν ἀξίαν, τοσοῦτ' ἄλλον καθ' ὅσον ἡ γεωγραφικὴ καὶ ἐθνογραφικὴ αὐτῶν σημασία ἐκτείνεται πέραν τῆς Νοβίας καὶ Λιβύης, ἐπὶ τῆς Παλαιστίνης, Συρίας καὶ Φοινίκης, περὶ ὧν πρώτας πλουσίας Αἰγυπτ. πληροφορίας ἔχομεν μόλις ἀπὸ τοῦ 16ου αἰ. π. χ. Ἐκ τῶν ἀναφερομένων γεωγραφικῶν ὀνομάτων τῆς Ἀσίας ὀλίγιστα μόνον ἐκ τῆς ἱστορίας εἶνε γνωστά, τὰ πλεῖστα ἐντελῶς ἀγνωστα ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου δὲν ἀναφέρονται ὀνόματα, καὶ ὅποια τὸν 16ον αἰ. συναντῶμεν ἐν Παλαιστίνῃ, Φοινίκῃ καὶ Συρίῳ οἷον Ράζα, Ἀσκαλὼν, Σιδὼν, Δαμασκός, ὅπερ δίδει ἀφορμὴν νὰ ὑποθέσῃ τις

ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο συνέβησαν ἐν Παλαιστίνῃ μεγάλα γεγονότα, ἐπεγεγονότα ὀξυκλήνη αὐτῆς μεταβολήν. Ἐνῶ τὰ ἐν τοῖς εὐρήμασι τούτοις γεωγρ. ὀνόματα τῆς Ἀσίας, κατὰ τὸν σ., φαίνονται μὴ σημιτικά, ὡς ἐπίσης μεταξὺ τῶν ἐν τῇ Βίβλῳ ἀναφερομένων γεωγρ. ὀνομάτων τῆς Παλαιστίνης δύναται τις ἀκόμη νὰ συναντήσῃ μέγα πλήθος μὴ σημιτικῆς προελεύσεως, παρουσιάζονται τούναντιον μερικὰ ὀνόματα τῶν ἡγεμόνων φέροντα σημιτικὸν χαρακτῆρα, ὅπερ ἀγεῖ εἰς τὴν ἐκδοχήν, ὅτι λαὸς μὴ σημιτικὸς κατέκει τότε ἐν Παλαιστ. διοικούμενος ὑπὸ σημιτ. τάξεως, «πόσον ὁμῶς ὁ ἐκσημιτικὸς αὐτοῦ εἶχε προχωρήσει παραμένει ζήτημα». Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι καὶ ἡ διοίκησις τῶν λαῶν τούτων, ὡς αὕτη ἐν τοῖς εὐρήμασι παρουσιάζεται. Εἰς μίαν περίπτωσιν ἀναφαίνονται 4 ἡγεμόνες ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τόπου, εἰς 5 περ 3, εἰς 3 περ. 2 καὶ εἰς μίαν ἀπροσδιόριστος ἀριθμὸς ἡγεμόνων, ὅπερ ὑπενθυμίζει τοὺς δύο βασιλεῖς ἐν Σπάρτῃ, τοὺς ὑπάτους καὶ τὴν τριανδρίαν ἐν Ρώμῃ. Ἐν Παλαιστ. καὶ Συρία φαίνεται ὅτι τὸ σύστημα δὲν ἦτο ἀγνωστον παρατηρεῖ ὁ σ. παρατέμπων εἰς Κριτ. 7, 25-8. 3-5-12, ἐνθα ἀναφέρονται δύο ἡγεμόνες τῆς Μωάβ ὁ Ὁραϊβ καὶ Ζε'αῖβ, οὗς φονευθέντας διαδέχονται κάλιν δύο ἕτεροι ὁ Ζεβὰχ καὶ Τσαλμουρνὰ.

Εἰς τὴν περαιτέρω ἔρευναν ἐναπόκειται νὰ καθορισθῶσιν οἱ ἀναφερόμενοι γεωγραφ. τόποι καὶ γλωσσικῶς νὰ ἐρευνηθῶσι τὰ ὀνόματα, ὅπερ ἰδιαιτέραν ὄλως σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Παλαιστίνης κέκτηται. B. M. B.

Bibelatlas von Her. Guthe 2. Aufl. Leipzig 1926.

Οὐδενὸς τὴν προσοχὴν διαφεύγει, ὅτι πρὸς πλήρη κατανόησιν τῆς ἱστορίας ἐκάστου λαοῦ ἀπαιτεῖται τελεία καὶ ἀκριβὴς γνώσις τῆς γεωγραφίας τῆς χώρας αὐτοῦ. Οὕτω εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰσραηλ. λαοῦ καὶ νὰ κατανοήσωμεν πλήρως τὴν Π. Δ. ἀνευ γνώσεως τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας τῆς Παλαιστίνης καὶ τῶν γειτονικῶν πρὸς ταύτην λαῶν. Μάτην εἰς τὸν γεωγρ. χάρτην τῆς σημερινῆς Παλαιστίνης θ' ἀναζητήσωμεν πόλεις καὶ τοποθεσίας ἀναφερομένας ἐν τῇ Βίβλῳ, ἀνευ δὲ γεωγρ. προσανατολισμοῦ λαμβάνομεν ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένην εἰκόνα τῶν ἐξιστορουμένων γεγονότων. Ἀκριβῶς δὲ τὴν ἀνάγκην ταύτην σκοπεῖ νὰ θεραπεύσῃ ὁ ἐσχάτως εἰς β' ἐκδ. ὑπὸ τοῦ ἐν Λιψία καθηγ. Η. Guthe ἐκδοθεῖς Ἔκδοσις τῆς Βίβλου, συντεταγμένος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πορισμάτων τῶν ἱστορικῶν καὶ γεωλογικῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν πολλαχοῦ τῆς Παλαιστ. κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας γενομένων ἀνασκαφῶν. 21 μεγάλοι καὶ 30 μικροὶ χάρται παριστῶσι τὴν Παλαιστ. μετὰ τῶν γειτονικῶν χωρῶν κατὰ τὰς σπουδαιότερας περιόδους τῆς ἱστορίας, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 2ας χιλιετ. π. χ. μέχρι σήμερον. Ἐκαστος χάρτης δεικνύει μεθ' ὄσης προσπάθειας καὶ ἐπιμελείας ἐζητήσεν ὁ σ. ἀκριβῶς νὰ καθορίσῃ τὰς ἀρχαίας τοποθεσίας καὶ ὁδοὺς. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀξία εἶνε ἡ καταβληθεῖσα προσπάθεια εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν πολιτικῶν ὁρίων κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς, ὅπερ πολλὰ τὸς ἐρευνηταῖς παρέχει πράγματα, ἕνεκα τῆς ἑλλείψεως ἐπαρκῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν. Μετὰ μεγαλύτερας σταθερότητος ἐν τῇ β' ἐκδ. προβαίνει ὁ σ. εἰς τὴν χάραξιν τῶν ἀρχαίων ἐκβολῶν τοῦ Τίγρητος καὶ Εὐφράτου. Ἡ ἀρχαία μορφή τοῦ κόλπου τοῦ Σουεῖς καὶ ἐν τῇ νῆα ἐκδόσει παραμένει ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ἐν τῇ α' ἐκδ. καθοριζομένην. Εὐνόητον ὅτι τοιοῦτον ἔργον, συντεταγμένον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σημερινῶν ἀπιστασημονικῶν δεδομένων, εἶνε ἀξιον θερμοῦς συστάσεως εἰς πάντα ἀσχολούμενον περὶ τὴν Βίβλον, ὡς συντεῖνον εἰς τὴν κατανόησιν αὐτῆς. B. M. B.

R. K i t t e l Der Gott Bet' el. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Journal of Biblical Literatur Vol. XLIV Parts I καὶ II 1925 σελ. 123-153).

Ὁ γνωστὸς καὶ παρ' ἡμῖν ἐπιφανὴς τῆς Λιψίας ἐβραϊστῆς καὶ ἐρμηνευτῆς τῆς Π. Δ. ὑποστηρίζει ἐνταῦθα δι' ἐμβριθῶν καὶ ἀκαταμάχητων ἐπιχειρημάτων, ὅτι τὸ ὄνομα Βαυθὴλ ἐσημίανε κατ' ἀρχὰς τὴν ἔδραν τοῦ Θεοῦ καὶ εἶτα κατὰ συνεκδοχὴν μετέπεσε καὶ εἰς τὴν σημασίαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχί, ὡς ἀντιθέτως ὑποστηρίζουσι νεώτεροι ἐρευνηταί, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὴ ἀποκλει-

οτιως ειδικοι περι την Π. Διαθήκην, οτις και ο επ' εσώτατον πραγματευθεί το ζήτημα κατω ανατολιστης Raymond Weil. Έντευθεν δε λαμβάνει ἀφορμήν να παρατηρήσῃ ὡς ἐν κατακλείδι τὰ ἐξῆς ἀξιοσπουδαστα. « Ἡ περιπτώσις αὕτη εἶναι διδακτικὴ Δεικνύει εἰς ἡμᾶς ἐκ νέου, ὅτι ἀντελήφθημεν διὰ τοῦ Friedr. Delitzsch, ὅτι δηλ. ὄνομαστοὶ καὶ ἀξιόλογοι ἔρραυνηταὶ τῶν γειτονικῶν ἑδαφῶν τῆς Παλ. Διαθ. δύνανται εὐκόλως νὰ πλανηθῶσιν, ὅταν εἰσχωρῶσιν εἰς τὸ εἰδικὸν ἑδαφὸς τῆς Π. Δ., διότι ἡ ἐξηγήσις καὶ ἡ φιλολογικὴ κριτικὴ πρὸ πάντων δὲ ἡ κριτικὴ τοῦ κειμένου αὐτῆς, ἀπαιτοῦσαι σήμερον τὴν ἐργασίαν ὅλου τοῦ βίου ἐνὸς ἀνδρός, εὐκόλως ἀποβαίνουσιν ἐπικίνδυνοι τῷ ἔξωθεν (τοῦ ἑδαφούς τούτου) ἰσταμένῳ».

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΕΙΩΤΗΣ

Zeitschrift für die Neutest. Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche,

Ἐξεδόθη τὸ 1 καὶ 2 τευχὸς τοῦ ΚΕ' τόμου, περιέχοντος τὰς ἐξῆς διατριβάς. 1) Ἰουδαϊκὰ πασχάλια ἔθιμα καὶ ὁ ἀφικόμενος ὑπὸ H. Lietzmann. 2) Τὸ τελευταῖον δελτῖον ὑπὸ R. Eisler 3. Τὰ σύμβολα Νικαίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Χαλκηδόνος ὑπὸ E. Schwartz. 4) Ἡ σχολὴ τῆς Νισίδεως ἀπὸ τοῦ 5—7 αἰῶνος ὑπὸ Th. Hermann. 5) Ἡ προσευχὴ τοῦ Ἰησοῦ ὑπὸ I. Jeremias 6) Κεγγραὶ ὑπὸ W. Michaelis. 7) Οἱ Μαρκωνικοὶ πρόλογοι εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου ὑπὸ Ad. v. Harnack. Περιέχει δὲ καὶ ἄλλας ἐνδιαφερούσας πραγματείας, καθὼς καὶ πληροφορίας περὶ τῆς προπαρασκευαζομένης νέας ἐκδόσεως τοῦ Tischendorf καὶ περὶ τῆς ἐν Ἐρλάγγῃ τελευταίας συνελύσεως τῶν περὶ τὴν Κ. Διαθ. ἀσχολουμένων.

Ἐπίσης ἐξεδόθη καὶ τὸ 3-4 τευχὸς περιέχον πολλὰς πραγματείας, ἐξ ὧν σημειοῦμεν τὴν M. Müller περὶ ἐλευθερίας, E. Peterson περὶ μανδαϊκῆς γραμματείας, H. Windisch περὶ Ἰουλίου Κασσιανοῦ καὶ τῆς κλημενίου ὁμιλίας (B' Κλημ.), L. Radermacher περὶ τῆς Α' Πέτρου καὶ τοῦ Σιλουανοῦ, J. Jeremias, ἀν ἧτο ὁ Παῦλος χήρος, E. v. Dobschütz περὶ τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς Κ. Δ., ἐν τέλει δὲ πληροφορίας περὶ τῆς τελευταίας (4—5 Ὀκτωβρ. 1926) ἐν Breslau συνελύσεως τῶν ἔραυνητῶν τῆς Κ. Δ.

Π. Ι. Μ.

A. E. Burn, The Council of Nicaea (Soc. for Promot. Chr. Knowledge), London 1925. — Ἀξιοσπουδαστὸς ἱστορία τῆς α' οἰκουμ. συνόδου, ἐπ' εὐκαιρία τῆς προπέρουσιν ἑορτασθείσης ἀμφιτεριίδος αὐτῆς ἐκδοθεῖσα. Π. Ι. Μ.

Burkitt Hillmann Streeter, The four Gospels. London 1924. Ἐμπεριστατωμένη ἐρευνα τοῦ εὐαγγελικοῦ προβλήματος μετ' εὐρείας χρησιμοποήσεως τῶν πορισμάτων τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου Π. Ι. Μ.

Baynes Norman H., The byzantin empire, London 1926 Ἐν τῷ μικρῷ σχετικῷ τούτῳ τόμῳ ὁ Baynes περιέλαβε λαμπρὰν ἐπισκόπησην τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τῆς Αὔλης μέχρι τοῦ ἐμπορίου, συνεξετάσας τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν διοίκησιν, τὴν φιλολογίαν κτλ. μετὰ πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας.

F. Haase, Altchristliche Kirchengeschichte nach orientalischen Quellen, Leipzig (Harrasowitz) 1925. Κατὰ τὰς ἀνατολικὰς πηγὰς ἐπίθενται διάφορα θέματα γενικὰ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου, περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Ὀσσορηνῇ, Μεσοποταμίᾳ, Ἀρμενίᾳ, Περσίᾳ, Ἀσίᾳ, περὶ τῆς στάσεως τῶν αὐτοκρατορῶν ἔναντι τοῦ Χριστιανισμοῦ, περὶ τῶν Ἐπισκόπων Ρώμης, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἰεροσολύμων, Ἐφέσου, ΚΠόλεως, περὶ τοῦ Μοναχικοῦ βίου, περὶ τῶν Συνόδων καὶ περὶ τῶν αἰρετικῶν. Προκειμένου περὶ τῶν Συνόδων ὁ σ. ποιεῖται ἐκτενῆ λόγον περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου, καταλήγων εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αὕτη συνεκλήθη πρὸ τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐν ἔτει 324 ἢ 325.

Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Πρακτικὰ τοῦ ἔτους 1926 Ἐν Ἀθήναις 1926.

Christo M. Macri, L'organisation de l'economie urbaine dans Byzance sous la dynastie de Mécédoine (857—1057) Paris (Guillon) 1925.

M. J u g i e, *Theologia dogmatica christianorum orientantium ab Ecclesia Catholica Dissidentium*, τ. I (Paris Letouzey et Ané) 1928. Ὁ πρώτος τόμος ἀπερρέεται, τὸ πλείστον, εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Σχίσματος, μεροληπτικῶς ἐκτιθεμένην, καὶ εἰς συνοπτικὴν ἐπισκόπησιν τῆς βυζαντινῆς θεολογίας ἀπὸ τοῦ Μιχαήλ Χηρολλαίου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Περικλέους Ζεολέντου, Ἀθανάσιος ὁ Ἰμβρου, ἐν *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, V, 1926, σ. 29—35. Τὰ μέχρι τοῦδε ἐν Βερολίῳ ἐκδιδόμενα ὑπὸ Νίκου Βέη «Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ Χρονικά, μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐκδότου ὡς Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου ἤρξαντο δημοσιεύμενα ἐν Ἀθήναις. Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ τεύχει ὁ μακαρίτης Περικλῆς Ζεολέντης δημοσιεύει ἐκ τοῦ Ἀρχιεπίου Βιέννης ἔκθεσιν τοῦ βασιάνου Κουεφστάϊν (Hanns Ludwig Kueffstain) πρεσβευτοῦ τῆς Γερμανίας ἐν ΚΠόλει ἐκ τοῦ ἔτους 1628 σχετικῶς πρὸς τὰς ἐναντίον τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως ἐνεργείας τοῦ καθηρημένου μητροπολίτου Ἰμβρου Ἀθανασίου, καταφυγόντος εἰς τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν.

L u d e r B r u n n, *Die Auferstehung Christi in der urchristlichen Ueberlieferung*, Oslo (Aschehoug) 1925. Ὁ καθηγητὴς Luder Bruun συνεχίζων καὶ ἐπὶ μᾶλλον διευρύνων τὴν μέθοδον τῆς ἐρεύνης τῶν Εὐαγγελίων, ἦν ἀπὸ τοῦ 1919 ἄλλοι καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Oslo ἐφήρμοσαν, καὶ ἦν ἐκεῖνοι μὲν «*Formgeschichtliche Methode*» ἐκάλεσαν, αὐτὸς δὲ προτιμᾷ νὰ καλῆ «*traditions geschichtliche Methode*», ἀνέλαβεν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ συγγραφῇ αὐτοῦ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχικὴν μορφήν τῆς παραδόσεως περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, στηριχθεὶς οὐ μόνον ἐπὶ τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ πινὸν ἀρχαίων ἀποκρύφων, ὡς οὐ «*Κήρυγμα Πέτρου*», «*Ἐπιστολὴ τῶν Ἀποστόλων*» καὶ «*Διδασκαλία*» (συριακῆ). Τὴν συγγραφὴν διήρθεον εἰς δύο μέρη α) ἀφηγήσεις περὶ τοῦ κενοῦ τάφου β) ἐμφανίσεις τοῦ ἀναστάντος. Ἐν παραρτήματι δὲ ἐξήτασε τὰς ἀφηγήσεις περὶ τῆς εἰς οὐρανὸς ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος. Βεβαίως ἡ μέθοδος ἦν μεταχειρίζεται ὁ σ. πρὸς ἄρσιν τῶν ἐναντιοφανειῶν τῆς Εὐαγγελικῆς ἀφηγήσεως δὲν εἶναι νέα, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἰκανότητος προσέβη εἰς τὴν λεπτομερεστάτην ἐπιστημονικὴν ἀνάλυσιν τῆς ἀφηγήσεως καὶ παρέστησε τὴν ἀθθεντιανὴν καὶ γνησιότητά αὐτῆς.

M i c h e l P s e l o s, *Chronographie ou histoire d' un siècle de Byzance (976—1077) Tome I. Texte établi et traduit par Emil Renauld*, Paris (Société «*Les Belles Lettres*») 1926. Ἡ χρονογραφία τοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ, διασωθεῖσα ἐν Κώδικι τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων (Ag. 1712) ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1874 καὶ τὸ δεύτερον ἐν ἔτει 1899 ὑπὸ τοῦ μακαρίου Κ. Σάβα. Ἡ ἀνωτέρω ἔκδοσις γενομένη ὑπὸ τοῦ E. Renauld παρουσιάζεται ὡς τελειότερα ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ κειμένου, συνοδεύεται δὲ καὶ ὑπὸ Γαλλικῆς μεταφράσεως, πολλαχοῦ διασαφηνιζούσης αὐτό.

E. L o h m e y e r, *Die Offenbarung des Iohannes*, Tübingen (Mohr) 1926. Διὰ τοῦ τόμου τούτου συμπληροῦται ἡ ὑπὸ τοῦ H. Lietzmann ἐκδιδόμενη σειρά τῶν Ἐρμηνείας εἰς τὴν Κανὴν Διαθήκην, «*Häudbuch zum Neuen Testament*».

Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Τὸ βεράτιον τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Γερασίμου Γ'. (1783—1788), «*Πάνταϊνος*» Ἀλεξανδρείας Κ. 1927, ἀριθμ. 4—6. Μετὰ βιογραφικὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Γερασίμου Γ'. Γημῶρη παρατίθεται τὸ σουλτανικὸν βεράτιον, ἐν φ' ἀναγράφονται τὰ δικαιώματα τοῦ Πατριάρχου.

Μ Γεδεών, «*Ὁρθοδοξία*» ΚΠόλεως Α. 19 6, σ. 191—196. Ὁ σ. τάσσει τὰ τὸν Αὐγαρον εἰς τὰ παρὰ τῶν Εὐαγγελιστῶν ἀποσιωπηθέντα περὶ τοῦ Κυρίου, κατὰ θεωρῶν αὐτὰ ἀθθεντικὰ καὶ γνήσια.

Καλλινίκου Κυζίκου, Ὁ ἐν ἁγίοις Ἀρχιεπίσκοπος ΚΠόλεως Φώτιος, «*Ὁρθοδοξία*» ΚΠόλεως Α. 1927, σ. 394—404. Ὁ σεβ. Μητροπολίτης Κυζίκου ἀποδεικνύει ἐν τῷ ἀρθρῷ τούτῳ ὅτι ἡ μνήμη τοῦ Φωτίου Ἀρχιεπισκόπου ΚΠό-

λεως εἶναι παλαιότητα, ἀρξαμένη σχεδὸν ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τοῦ θανάτου αὐτοῦ (6 Φεβρουαρίου 898) οὐ μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀνατολῆς ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τῆς Δύσεως ἐπὶ πολὺν χρόνον. Τὸ γεγονός τοῦτο ἀποδεικνύει ὁ σ. δι' ἀναντιρρήτων μαρτυριῶν καὶ ἀποδείξεων ἐπομένως ἀποκρούει ὡς ὅλως ἀφύαιρετον τὴν γνώμην τοῦ Hergerthofer, καθ' ἣν ὁ καθαγιασμός τῆς μνήμης τοῦ Φωτίου ἐθεσπίσθη μόλις κατὰ τὸ παρελθόντα αἰῶνα.

Δημ. Καμπούρογλου, Οἱ Χαλκοκονδύλοι. Ἐν Ἀθήναις 1926. Θέμα τῆς ἀρίστης ταύτης μονογραφίας ἀποτελεῖ ἡ κριτικὴ ἐξακριβωσις καὶ ἡ συστηματοποίησης τῶν περὶ τοῦ παλαιότητος καὶ ἐπιφανεστάτου γένους τῶν Χαλκοκονδύλων γραφέντων καὶ παραδοθέντων, ἀλλὰ καὶ ἡ συμπλήρωσις τῆς γενεαλογικῆς αὐτῶν σειρᾶς ἐπὶ τῇ βάσει χειρογράφων, ἐγγράφων, ἐπιγραφῶν, σχετικῶν συγγραμμάτων, ἀνακοινώσεων καὶ παραδόσεων. Ὁ σ. δοκιμώτατος ἐρευνητὴς τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ Ἀθηναίων ἠδυνήθη νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ θέμα τοῦτο μετὰ τὰ προλεγόμενα ἐξετάσας τὰ κατὰ τὸν ἐν Ἀθήναις ναὸν τῶν Χαλκοκονδύλων, τὸ ἐπάνυμον αὐτῶν καὶ μετὰ γενικὰς ἐπισκοπήσεις τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ φραγκοκρατίας καὶ τουρκοκρατίας, καὶ τοῦ ἀρχοντολογίου τῆς πόλεως ἐκθέτει τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν δράσιν τῶν περιφανεστέρων Χαλκοκονδύλων, ὡς οἶον τοῦ Γεωργίου Χαλκοκονδύλη, τοῦ Λαονίκου, τοῦ Δημητρίου καὶ τῶν ἀμέσων ἀπογόνων αὐτῶν μέχρι τῶν νῦν ἐπιζώντων. Ἐν τέλει δὲ τῆς μονογραφίας προστίθεται καὶ δένδρον τῆς οἰκογενείας τῶν Χαλκοκονδύλων. Ἡ μονογραφία αὕτη ἀποτελεῖ νέαν πολυτιμωτάτην συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων, συμπληροῦσα διὰ τοῦ πλοῦτου τῶν ἐπικριβωμένων εἰδήσεων τὴν μέχρι τοῦδε ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν τοῦ ἐπιφανοῦς Ἀθηναιογράφου, ὅστις ὅσον οὐδεὶς ἕτερος διεφώτισε τὴν ἱστορίαν ταύτην.

Δεξιμ. Θεολόγου Παρασκευαΐδου, Ἡ Βασίλισσα τοῦ ἐν τῇ ἱερῷ Βίβλῳ γυναικείου κόσμου, ἐν Ἀθήναις 1926. Ἡ πραγματεία ἀναφερομένη εἰς τὴν Θεοτόκον Μαρίαν εἶναι συντεταγμένη δι' ὀρθοδόξου διατυπώσεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πραγματείας τοῦ M von Faulhaber, Charakterbilder der biblischen Frauenwelt, ἐδημοσιεύθη δὲ τὸ πρῶτον ἐν τῷ «Ἱερῷ Συνδέσμῳ» (1921) καὶ εἶτα ἐν τῇ «Καινῇ Κτίσει» (1926) ἀναδημοσιευθεῖσα νῦν εἰς τεύχος.

I. W a g e m a n n, Die Stellung des Apostels Paulus neben den Zwölf in den ersten zwei Jahrhunderten, Giessen (A. Töpelmann) 1926

A n n a M i u r a—S t a n g e, Celsus und Origenes, des Gemeinsame ihrer Weltanschauung nach den acht Büchern des Origenes gegen Celsus, Giessen (A. Töpelmann) 1926.

G. K i t t e l, Die Probleme des Palästinischen Spätjudentums und das Urchristentum, Stuttgart (Kohlhammer) 1926.

A. H a r n a c k, Die Briefsammlung des Apostels Paulus und die anderen vorkonstantinischen Briefsammlungen, Leipzig (Hinrichs) 1926.

M. L e p i n, L' idée du sacrifice de la messe d' après les Theologiens depuis l' origine jusqu' à nos jours, Paris (Gabriel Beauchesne) 1926

A. Fridrchsén, Le problème du miracle dans le Christianisme primitif, Paris (Alcan) 1925.